

УДК 172.4(477)

DOI: 10.30838/J.BPSACEA.2312.271222.45.910

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 2022 РОКУ : ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТРАГЕДІЇ ТА УРОКИ ДЛЯ НАСТУПНИХ ПОКОЛІНЬ УКРАЇНЦІВ

ЄВСЄЄВА Г. П.¹, *докт. наук держ. упр., проф.*,

ЛИСЕНКО Г. І.^{2*}, *канд. іст. наук, доц.*,

ВОЛКОВА С. П.³, *ст. виклад.*

¹ Кафедра українознавства, документознавства та інформаційної діяльності, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, вул. Архітектора Олега Петрова, 24-а, 49005, Дніпро, Україна, тел. +38 (0562) 46-94-98, e-mail: yevsieieva.halyna@pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0001-9207-6333

^{2*} Кафедра українознавства, документознавства та інформаційної діяльності, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, вул. Архітектора Олега Петрова, 24-а, 49005, Дніпро, Україна, тел. +38 (0562) 46-94-98, e-mail: lysenko.halyna@pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0002-6216-5025

³ Кафедра українознавства, документознавства та інформаційної діяльності, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, вул. Архітектора Олега Петрова, 24-а, 49005, Дніпро, Україна, тел. +38 (0562) 46-94-98, e-mail: svitlana.volkova@pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0003-0829-5627

Анотація. *Постановка проблеми.* Для багатьох наших співвітчизників широкомасштабний наступ російських військ на суверенну Україну 24 лютого 2022 року став цілковитою несподіванкою, неочікуваним проявом агресії з боку так званого «братнього народу». Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення по всій довжині спільного кордону, а також із території Білорусі й тимчасово окупованого Криму, завдала ракетні удари по об'єктах військової та критичної цивільної інфраструктури в регіонах України й продовжує вести воєнні дії, знищуючи міста, села та цивільне населення, в т. ч. дітей, влаштовуючи геноцид українського народу. Але, якщо ретельно проаналізувати українсько-російські відносини впродовж багатьох століть нашого недобросусідства, тоді відкрито вороже ставлення сучасної російської владної верхівки й тієї частини російського суспільства, яка її підтримує, не викликає подиву. **Мета статті** – провести історичний аналіз витоків російської агресії проти українського народу, нації, держави, культури, українства в цілому впродовж Х–ХХІ століть та окреслити історичні перспективи взаємовідносин із російською державою заради збереження і стабільного розвитку наступних поколінь українців. **Висновки.** Майбутнє російської держави цілком залежить від позиції цивілізованого світу. На думку провідних істориків, з якими ми цілком погоджуємось, руйнація сучасної Російської імперії може зумовити розвиток таких постімперських етносів як західносибірський, далекосхідний, козацький, Передкавказзя тощо. Водночас, можна погодитися із думкою британського прем'єр-міністра Бориса Джонсона щодо доцільності утворення коаліції найбільш зацікавлених у російському обеззброєнні країн, до якої можуть увійти Британія, Україна, Польща, Литва, Латвія, Естонія і, можливо, Туреччина. Такий альянс міг би стати могутнім важелем у протистоянні намірам відродити СРСР, який був «тюрмою народів» і наразі частково відродився, щоб примусити усі цивілізовані країни (особливо ті, що межують із Росією та Білоруссю), замислитися над подальшими кроками.

Отже, пам'ятаймо і постійно нагадуймо нашим дітям, що політика керівництва СРСР щодо України була окупаційною, так само, як і політика Російської імперії в ХІХ ст. та Російської Федерації зараз. Вона полягала в цілеспрямованих діях на знищення України та українського народу як носія національної самосвідомості, історії, культури та мови з метою навічного закріплення території України під владою Москви. Сьогодні Україна змушена збройно захищати свій цивілізаційний європейський вибір і державний суверенітет від РФ. Необхідно пам'ятати і не допустити тих помилок та прорахунків, що спричинили поразку Української революції 1917–1921 років, головним з яких стали внутрішні незгоди в умовах зовнішньої агресії, що призвели до окупації території. Сьогодні ми маємо шанс завершити цю війну за суверенітет своєї держави, за життя людей в ній і остаточно поховати імперію зла.

Ключові слова: *російська агресія; повномасштабне вторгнення; геноцид; Україна; українська нація; історичний аналіз; національна свідомість; «тюрма народів»; наступні покоління українців*

RUSSIAN-UKRAINIAN WAR OF 2022 : HISTORICAL ORIGINS OF TRAGEDY AND LESSONS FOR NEXT GENERATIONS OF UKRAINIANS

YEVSIEIEVA H.P.¹, *Dr. Sc. (Publ. Administr.), Prof.*,
LYSENKO G.I.^{2*}, *Cand. Sc. (Hist.), Assoc. Prof.*,
VOLKOVA S.P.³, *Senior Teacher*

¹ Department of Ukrainian Studies, Documentation and Information Activity, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, 24-a, Architect Oleh Petrov St., Dnipro, 49005, Ukraine, tel. +38 (0562) 46-94-98, e-mail: evseeva@i.ua, ORCID ID: 0000-0001-9207-6333

^{2*} Department of Ukrainian Studies, Documentation and Information Activity, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, 24-a, Architect Oleh Petrov St., Dnipro, 49005, Ukraine, tel. +38 (0562) 46-94-98, e-mail: lysenko.halyna@pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0002-6216-5025

³ Department of Ukrainian Studies, Documentation and Information Activity, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, 24-a, Architect Oleh Petrov St., Dnipro, 49005, Ukraine, tel. +38 (0562) 46-94-98, e-mail: lysenko.halyna@pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0003-0829-5627

Abstract. Problem statement. For many of our compatriots, the large-scale invasion of sovereign Ukraine by Russian troops on 24 February 2022 came as a complete suddenness, an extreme aggression by the so-called “brotherly people”. The Russian Federation has launched a full-scale invasion along the entire length of the common border, as well as from the territory of Belarus and the temporarily occupied Crimea, launched missile strikes against military and critical civilian infrastructure in the regions of Ukraine and continues to conduct military operations destroying cities, villages and the civilian population, perpetrating genocide against the Ukrainian people. But if we carefully analyse Ukrainian-Russian relations throughout the centuries of our non-neighbourliness, then the openly hostile attitude of today's the Russian establishment and the part of Russian society that supports it is not surprising. **The purpose of the article** is to conduct a historical analysis of the Russian aggression origins against the Ukrainian people, nation, state, culture, Ukrainians during the X–XXI centuries and outline the historical prospects of relations with the Russian state for the preservation and stable development of future generations of Ukrainians. **Conclusions.** The future of the Russian state depends entirely on the position of the civilized world. According to leading historians, with whom we fully agree, the destruction of the modern Russian empire could lead to the development of such post-imperial ethnic groups as the West Siberian, Far Eastern, Cossack pre-Caucasian, etc. At the same time, we can agree with British Prime Minister Boris Johnson on the coalition forming advisability of countries most interested in Russia's disarmament, which could include Britain, Ukraine, Poland, Lithuania, Latvia, Estonia and possibly Turkey. Such an alliance could be a powerful lever in opposing the revival of the Soviet Union, which was a “prison of nations” and has now been partially revived to force all civilized countries (especially those bordering Russia and Belarus) to consider further steps. So, let us remember and constantly remind our children that the policy of the Soviet leadership towards Ukraine was occupation, as well as the policy of the Russian Empire in the XIX century and the Russian Federation now. It consisted in purposeful actions to destroy Ukraine and the Ukrainian people as the bearer of national identity, history, culture and language in order to permanently consolidate the territory of Ukraine under Moscow's rule. Today, Ukraine is forced to defend its civilized European choice and state sovereignty from Russia. It is necessary to remember and prevent the mistakes and miscalculations that led to the defeat of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, the main of which were internal disagreements in the face of external aggression, which led to the occupation of the territory. Today we have a chance to end this war for the sovereignty of our state, for the life of the people in it and finally bury the empire of evil.

Keywords: *russian aggression; full-scale invasion; genocide; Ukraine; Ukrainian nation; historical analysis; national consciousness; “Prison of nations”; next generations of Ukrainians*

Постановка проблеми. Для багатьох наших співвітчизників широкомасштабний наступ російських військ на суверенну Україну 24 лютого 2022 року став цілковитою несподіванкою, неочікуваним проявом агресії з боку так званого «братнього народу». Владімір Путін оголосив про проведення «спеціальної

військової операції» на території України з метою «демлітаризації і денацифікації».

Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення по всій довжині спільного кордону, а також із території Білорусі й тимчасово окупованого Криму, завдала ракетні удари по об'єктах військової та критичної цивільної інфраструктури в регіонах України й

продовжує вести військові дії, знищуючи міста, села та цивільне населення, в т. ч. дітей, влаштовуючи геноцид українського народу.

Але, якщо ретельно проаналізувати українсько-російські відносини впродовж багатьох століть нашого недобросусідства, тоді відкрито вороже ставлення сучасної російської владної верхівки й тієї частини російського суспільства, яка її підтримує, не викликає подиву.

Мета статті — провести історичний аналіз витоків російської агресії проти українського народу, нації, держави, культури, українства в цілому впродовж X–XXI століть та окреслити історичні перспективи взаємовідносин з російською державою заради збереження і стабільного розвитку наступних поколінь українців.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, зростаючому молодому поколінню нашої держави варто знати, що етнічні процеси, внаслідок яких сформувалися східнослов'янські народи, відбувалися складно і неоднозначно. Етнос — це стала група людей, що історично склалася, яка усвідомлює свою єдність поза економічним, соціальним, політичним та конфесійним поділом та відрізняється від подібних п'ятьма головними ознаками: 1) батьківщиною (свою окремою територією); 2) мовою; 3) етнокультурою; 4) темпераментом (ментальністю); 5) національною самосвідомістю.

Етнічність формується насамперед у мозку людини (ким ти себе ідентифікуєш), а не в крові, оскільки в крові автохтонного населення будь-яких територій є гени всіх народів, що мешкали колись на тих самих землях. В етнокulturі українців є елементи, що прийшли від трипільців, кімерійців, скіфів, сарматів, германців і багатьох інших народів, які мешкали на цій території в давнину. Однак український етнос народився не тоді, коли з'явилися на світ трипільський чи скіфський сегменти його етнокulturи, а коли вони злилися в єдину й унікальну українську національну культуру.

Відомий археолог Леонід Залізняк виділяє три версії походження українців: трипільська, ранньосередньовічна та пізньосередньовічна (радянська міфічна). Більшість відомих українських учених схиляється до ранньосередньовічної концепції, яку започаткував Михайло Грушевський. Безперервність україногенезу відбувається від склавинів (празької культури) та антів (пеньківської культури) V–VII століть до сучасної України. Згідно з дослідженнями науковців, нам нині відомо, що волиняни, деревляни, поляни, білі хорвати, тиверці, уличі, частково сіверяни впродовж VIII–XI століть, тобто на ранньому етапі формування першої української держави (Київської Русі) фактично були праукраїнцями [6].

Необхідно зазначити, що дещо пізніше формується білоруська народність за сильного впливу балтського елемента, а ще згодом виникає російський етнос — у формуванні якого частково брали участь ільменські словени, кривичі, частково в'ятичі та переселенці з Південної Русі. Але визначальною основою для формування російського етносу стали угро-фінські племена меря, мурома, мешера, мордва, чудь та ін., на що вказують і деякі російські дослідники, зокрема, археолог В. Седов. Під керівництвом київських князів землі так званого Залісся, тобто території угро-фінських племен, були колонізовані слов'янами з Наддніпрянщини, які й утворили удільне князівство.

А так звана давньоруська народність — це міф, створений виключно з політичних міркувань у сталінські часи, щоб «побратати» різні між собою народи та виправдати насильницьку русифікацію з метою формування штучного радянського народу.

Руссю у широкому значенні називалась уся територія, де визнавали владу київських князів. Але у вузькому значенні під Руссю знали землі середнього Подніпров'я довкола Києва. Землі на північному сході, де згодом сформувалося Московське князівство, у ті часи називали Заліссям. Такі князівства, як Київське, Переяславське, Чернігівське,

Галицько-Волинське та інші, що розташовувалися на теренах сучасної України, а часом за них і виходили, є безпосередньо державами русинів-українців. У той час як Полоцьке князівство є державою саме білорусів, а Володимиро-Суздальське чи Рязанське – державами росіян.

Відсутність спільнокореневого знаменника (щодо походження) в українців і росіян доводять численні археологічні дослідження, тим більше, що за впливу візантійського чинника етнічні процеси в Південній Русі (на теренах сучасної України) відбувалися швидше, ніж на півночі. Отже, й остаточне формування українського етносу відбулося раніше, ніж у білорусів та росіян (які сформувалися вже в X–XII ст. у складі Київської Русі, державотворчим етносом якої були саме праукраїнці). Формування відбувалося за різних історичних умов, що й визначило істотні культурні, мовні, політичні, світоглядні відмінності між українцями та росіянами.

Науковці стверджують, що впродовж періоду, який розглядається, постав ще четвертий східнослов'янський етнос – псково-новгородці, що сформувалися з ільменських словен, але у XV–XVI століттях були жорстоко підкорені та асимільовані росіянами в процесі експансії Московського князівства на захід [6].

Викладаючи історію України, важливо наголошувати, що вже з середини XII століття володимиро-суздальські князі уклали антикиївський союз із половцями. Цей союз започаткував Юрій Долгорукий, що одружився на половецькій княжні, а у 1147 році заснував Москву (хоча, зважаючи на обов'язкову наявність у поселенні храму, варто визнати правоту Володимира Білінського, який стверджує, що саме 1272 рік – найбільш достовірна дата заснування Москви, коли хан Золотої Орди Менгу-Тимур дав офіційний дозвіл на будівництво) [2].

На думку російського історика П. Струве (1952), саме суздальсько-половецька унія завдала смертельного удару

столиці Русі Києву, призвівши до розпаду централізованої монархії на князівства. Антикиївський курс Юрія Долгорукого продовжили його сини Андрій Боголюбський та Всеволод Юр'євич, які стали організаторами погромів Києва в 1169 та 1203 роках. Як стверджує історик Володимир Білінський, князь-залещанин, князь-варвар, яким був по суті Андрій Боголюбський, не мав нічого святого й спільного з мешканцями Києва, тому так поварварськи знищував давньослов'янські культурні цінності і масово вбивав киян (про що детально свідчать давньоруські літописи). Після безжалісного походу, повернувшись до Залісся, Андрій Боголюбський проголошує його великим князівством Володимирським, чим закріпив вихід заліських земель зі складу Русі (Залісся ввійшло до Русі десь у X–XI століттях).

Важливо зазначити, що варварська політика захоплення і фізичного знищення мешканців застосовувалась володимиро-суздальськими князями і до інших міст. Так, 1208 року Рязань була нелюдським чином погромлена князем Всеволодом Юр'євичем; цей факт підтвердив установаження особливого курсу російської демографічної політики щодо сусідніх народів, яку ми спостерігаємо і проти якої незламно боремося сьогодні.

У 1238 році Володимирське князівство завоювали монголи, чим поклали початок васальної залежності від Золотої Орди. Вони отримали від ординців визнання старшинства над північними народами, продовжуючи їх територіальну експансію. Москва у ті часи була дрібним провінційним уділом Володимирської землі. І лише у XIV столітті право володіти Володимирськими землями отримує московський князь Іван Калита. І політика була ординською – завойовницькою, спрямованою на знищення ідентичності народу.

Отже, тільки у другій половині XII століття в суздальсько-московській державі сформувалося динамічне ядро молодого російського етносу, який вже

першими кроками свого існування продемонстрував нехарактерну для слов'ян нетерпимість до сусідніх етносів, що підтверджує висновки дослідників про вирішальний вплив фіно-угорського етнічного масиву на його формування.

Провідні історики неодноразово підкреслювали своєрідність його ментальності порівняно із світосприйняттям південних русичів. Класики російської історичної науки М. Соловйов та В. Ключевський вважали, що говорити про окремих російський етнос можна не раніше доби князювання Андрія Боголюбського, тобто з другої половини XII століття, але визначальними для формування російського етносу називали XIV–XV століття, коли постало власне Московське князівство, що розвивалося як улус Золотої Орди, за потужного впливу монгольської імперії Чингізидів [6]. Значний вплив на Московію мали ординські порядки й традиції з возвеличенням володаря і всеосяжною йому смиренністю, повним домінуванням держави, наявними общинними порядками та відсутністю приватної власності.

Невідомий український автор 90-х років XVIII сторіччя «Історії Русів», історик і публіцист, одночасно розглядав історію русів від самої їх появи на історичній арені як самостійну, що починалася і в подальшому продовжувалася окремо і паралельно до історії Москви: «по князю Русу роксоланами і россами, а по князю Мосоку, який кочував над річкою Москвою і дав їй цю назву, москвитами і мосхами; від чого в наступному і царство їх одержало назву Московського і в кінці Російського» [8].

Карл Маркс намагався дослідити витоки формування російського політичного менталітету і, певною мірою, його коріння. У праці «Викриття дипломатичної історії XVIII століття» він діходить висновку, що це коріння потрібно шукати не в Київській Русі, на спадкоємство якої претендували російська влада та імперські історики, а в періоді, коли Московія перебувала під ярмом Золотої Орди: «Не сувора слава норманської доби, а криваве болото

монгольського рабства було колискою Московії, а сучасна Росія є нічим іншим, як трансформацією останньої... руські князі сперечалися через престол, який прийшов до занепаду, і який вони могли посісти лише ставши грабіжниками та батьковбивцями, з руками, повними золота та заплямованими закипілою кров'ю; престол, на який вони не наважувалися зійти без низькопоклонства, а утримати могли лише, стоячи навколішки, принижуючись та тремтячи під ятаганом татарина, завжди готового повергнути собі до ніг ці рабські корони разом із головами, які вони увінчували...» [12].

На нашу думку, маючи за приклад монголо-татарську завойовницьку політику, своїми нелюдськими вчинками стосовно сусідів московити XV–XVI століть навіть перевершили своїх «вчителів». Більше того, в подальшій своїй історії без жодного сорому описували свої ж злодіяння – як приклад, жорстокий етноцид новгородців Іваном Грозним взимку 1570 року детально описаний фундатором офіційної історії Російської імперії М. Карамзіним, мабуть, з метою залякування інакомислячих. Й перша згадка про Московське царство припадає на 1571 рік – на діяльність Івана Грозного, який називає себе «государь, царь и великий князь всея Руси».

З'являються нові претензії на історію та територію Русі-України. Протягом усього XVI століття Московія розпочинає війни за землі Київської Русі, які перебували в складі Великого князівства Литовського, згодом Речі Посполитої.

Якщо в Московії XVI століття, зокрема, його друга половина – епоха терору, спричиненого Іваном Грозним та його «опричниками», то для України це – період формування нової суспільної верстви, яка поступово накопичувала військово-політичний досвід для державницьких зрушень середини XVII століття. Недарма в XVII–XVIII століттях Україну за кордоном називали країною козаків, а українців – козацькою нацією.

Незважаючи на значні кроки на шляху державотворення, все ж таки порівняно із сусідніми державами (Річ Посполита,

Кримське ханство, Османська імперія, Московське царство), козацькій державі Війську Запорозькому бракувало державницького досвіду, а козацькій старшині (за винятком Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка, Павла Полуботка, Івана Мазепи та ін.) не вистачило глибокого державного розуму, розуміння того, що державницькі інтереси мають бути на порядок вищі за суто регіональні і, тим більше, особисті. До того ж, на нашу думку, українські державні діячі XVII–XVIII століть були занадто наївні та не підозрювали, що заради власної вигоди сусідні держави (як-то Московське царство) будуть вдаватися до зради, недотримання політичних домовленостей (Березневі статті 1654 року, як приклад), укладання антиукраїнських угод замість обіцяної допомоги (Віленське перемир'я, 1656 рік, Андрусівське перемир'я, 1667 рік, Вічний мир, 1686 рік тощо).

Упродовж XVIII століття Московія вдалася до чергових злочинів проти України – спробувала присвоїти собі нашу Давньоруську історію, спочатку перейменувавши себе на Росію (Русь латиною Russia), після перемоги у Північній війні над шведами у 1721 році; потім – знищуючи нашу державницьку верхівку – козацьку старшину (Іван Мазепа, Павло Полуботок, Петро Калнишевський та ін.) разом з їх прихильниками (пригадаймо Батуринську трагедію 1708 року як приклад!); знищувала наші історичні джерела, замінюючи їх на свої вигадані (за наказом Катерини II було створено «Комиссию для составления записок о древней истории, преимущественно российской», яка дев'ять років створювала нову історію Московії й опублікувала її 1792 року, звідки й розпочинається міф про існування «одного народу»); безцеремонно зруйнувала осередок української державності – Гетьманщину (1764 р.) та Запорозьку Січ (1776 р.), ліквідувала автономію Слобожанщини, привласнивши собі її землі та намагаючись загнати наш вільний народ у кріпосне рабство (1783 р.).

Слід не забувати, що наприкінці XVIII століття російська держава не тільки спричинила остаточне знищення залишків української козацької державності, а й обірвала державницьку історію Кримського ханства (1783 р.) і стала активною учасницею поділів польської держави – Речі Посполитої (1772, 1793, 1795 рр.). Подібна безцеремонна зовнішня політика Російської імперії продовжувалась упродовж наступного XIX століття, коли за поневоленнями народами було встановлено жорсткий поліцейський нагляд і не дозволялися ніякі активні прояви національних рухів.

Наприкінці XVIII – на початку XIX століття російський уряд цілеспрямовано провів низку заходів, що мали на меті інкорпорацію українських земель у політичну та економічну систему імперії, водночас активно насаджувалася російська мова, культура із забороною усього українського (у тому числа самого етноніма «Україна»).

XIX століття – століття української бездержавності та, водночас, період визрівання, формування і розвитку Української національної ідеї, яка уможливила на початку XX століття третю спробу Українського державотворення. Водночас XIX століття стало періодом формування української нації, яка через низку несприятливих чинників (відсутність власної держави, єдиного національного економічного підґрунтя, розвинутої соціальної структури тощо) формувалась переважно як селянська та не спромоглася до національної консолідації.

Саме XIX століття подарувало українцям видатних національних мислителів, які палким словом намагалися пробудити спляче українське суспільство. Для Наддніпрянщини таким національним Будителем і Пророком став Тарас Шевченко, «Кобзар» якого шанувався в українських хатах нарівні з Біблією. В західноукраїнських землях українським Мойсеєм став Іван Франко, який усіма можливими способами намагався перетворити інертну етнічну масу українців

на самодостатній і самодіяльний активний національний організм.

Не наважуючись на відверте фізичне винищення українців, російський царат спрямував усі свої зусилля, щоб знищити українську культуру та історію – заборонялась українська мова, україномовна освіта (Валуєвський циркуляр 1863 р.), українська література і театр (Емський указ 1876 р.). Цинічно наголошувалось, що «малоросійської мови» (тобто навіть не української!) не існує, а відтак термін «Україна» був заборонений разом із українознавчими дослідженнями.

Але варто визнати і віддати належне тим незламним борцям за Українську національну ідею, які не тільки не зламалися за антиукраїнських обставин, а, навпаки, викристалізували думку про необхідність боротьби за відновлення Української держави та наповнили її конкретним змістом.

Сучасній українській молоді слід пам'ятати, що ідея про соборну Україну сформувалась і активно виголошувалась з 1895 року представниками спочатку Західноукраїнського суспільно-політичного руху, трохи згодом наддніпрянські діячі Українського відродження доєднали свої зусилля до боротьби за незалежну Україну. Так, саме Юліан Бачинський (член Русько-Української радикальної партії Галичини) вперше в історії української суспільно-політичної думки висунув ідею Соборної української держави у творі «Україна ігредента», що вирішальним чином вплинуло на позицію усієї української молоді тодішньої Галичини. У січні 1900 року у львівському місячнику «Молода Україна: часопись української молодіжи» зазначалося: «Наша національна ідея – се не само питанє мови, не само питанє етнографічної відрубности, се питанє **політичної незалежности**, питанє потреб поневоленних верств нашого народу, повної соціальної справедливости <...>» [1].

На Наддніпрянщині першим про незалежну Україну заговорив Микола Міхновський (член Революційної української партії, автор брошури

«Самостійна Україна», ініціатор утворення Української народної партії (1902 р.), що проголосила своєю головною метою боротьбу за незалежність України). До речі, саме Микола Іванович став засновником утвореного 16 березня 1917 року Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка, також він був членом Українського генерального військового комітету та одним з організаторів 1-го Українського полку ім. Б. Хмельницького.

На превеликий жаль, активна діяльність М. Міхновського, спрямована на розбудову Української армії, була перервана соціалістичною більшістю Центральної Ради, яка абсолютно недалекоглядно і державницьки неаргументовано усунула це питання з порядку денного, та в липні 1917 року придушила виступ самостійників, чим, як ми знаємо, підписала собі і Українській Народній Республіці смертний вирок!

Нарешті, слід віддати належне Івану Яковичу Франку, який був визнаним лідером галицької молоді у свій час, геній якого донині недостатньо усвідомлений сучасними українцями. Ще в другій половині XIX – на початку XX ст. І. Франко чітко сформулював проблему українського національного ідеалу, стверджуючи, що він є провідною духовною силою збудження, організації й цілеспрямовання зусиль і всієї творчої енергії народу на утвердження державної незалежності [13].

Іван Франко писав: «Перед українською інтелігенцією відкриється тепер, при свобідніших формах життя в Росії, величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу – українську націю, суспільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, **відпорний на асиміляційну роботу інших націй**, відки б вона не йшла та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може состоятися»

[13, с. 404]. «Ми, – писав І. Франко, – мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уявляти собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не створить його там, а розвій матеріальних відносин потопче і роздавить нас як сліпа машина» [13].

Національний ідеал, сформульований І. Франком, відобразив реальний стан та історичну перспективу розвитку української нації; також пророцькі франкові слова стали дороговказом для поколінь сучасних українців, які, виборовши свою державу кров'ю, обравши європейський демократичний шлях розвитку, мусять усіма можливими і неможливими способами боронити свою країну, розраховуючи, в першу чергу, на власні сили!

Іван Франко дійшов висновків, що наше письменство давньоруського часу «протягом без мала 250 літ витворило літературу, безмірно багатшу, різноманітнішу та більше національну, ніж її в ту пору мала яка-будь інша європейська нація»; що наша мова «найпридатніша до пісень, бо через багатство самозвуків робиться дуже плавною»; що наша пісня – «одно з найцінніших наших національних надбань і один із предметів оправданої нашої гордості»; що за «питомим світоглядом нашого народу» Бог хоче «людині блага, а диявол радується всьому злому»; що в часи середньовіччя наш народ скептично ставився до так званих «отруйних наук» про потребу покарання різного роду відьом і чаклунів, а держався своїх гуманних звичаїв та не давав доводити себе до тих безумств та кривавих злочинів, якими таке багате було християнство Західної Європи» [10].

У перші дні світової війни 1914 р. відбувалися жорстокі репресивні дії стосовно західноукраїнського населення з боку як угорських, так і російських військ. Ще більші випробовування випали на долю українського народу в часи національної революції та громадянської війни, що супроводжувалися кривавими розправами над мирними жителями за політичні

симпатії, за укривання хліба та смерть від голоду, холоду та хвороб.

Однак українська національно-демократична революція, що розпочалася у березні 1917 року, стала зламним моментом вітчизняної історії. Сформована під час революції державницька ідея визначила подальший перебіг історичного процесу в Україні. Ця ідея остаточно була втілена Актом проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року. Сучасна Україна є наслідувачем державно-національних традицій, сформованих під час Української революції 1917–1921 років. Українська Народна Республіка мала усі ознаки держави: територію, державну символіку, збройні сили, власні органи влади, місцевого самоврядування, банківську систему, власні гроші, законодавство та міжнародне визнання.

У грудні 1917 року більшовицький терористичний режим на чолі з Владіміром Леніним, що захопив владу в Росії, своїм ультиматумом розпочав війну з Українською Народною Республікою. Ця війна триває й досі – війна за незалежність та свободу від ординського, імперського, більшовицького та російського свавілля.

Слід пригадати, що 9 лютого 1918 року більшовицькі війська під командуванням Міхаїла Муравйова після кількадечного артилерійського обстрілу захопили Київ та влаштували у місті терор, жертвами якого стали кілька тисяч осіб. Поведінка переможців цілком відповідала настанові, виголошеній М. Муравйовим напередодні у Бахмачі: *«Ми їм покажемо, дайте тільки добратися до Києва. Якщо буде потрібно, не постою ні перед чим: каменя на камені не залишу в Києві. Мешканців не жаліти, вони нас не жаліли, терпіли хазайнування гайдамаків. Ми їх всіх перестріляємо та переріжемо. Ми їм покажемо, нема чого боятися кровопускання. Хто не з нами – той проти нас. Ви, доблесні товариші, ви мені допоможете взяти Київ, а там ви будете нагороджені»*. Міхаїл Муравйов вихвалявся: *«Я наказав артилерії бити по висотних і багатих палацах, по церквах і попах... Я спалив великий будинок*

Грушевського і він протягом трьох діб палав яскравим полум'ям» [4].

Більшовики заперечували право українців на самовизначення, право на свою мову та культуру. У своїх спогадах історик Микола Полетика, який у той час був студентом Київського університету, писав: «Портрети Шевченка зривали зі стін і топтали ногами. Говорити на вулицях українською мовою стало небезпечно». Микола Скрипник, який у ті дні обіймав посаду народного секретаря праці в уряді радянської України, згадував: «Особливо розстрілювали всіх тих, у кого знаходили посвідчення, написані українською мовою, так що складалося враження у населення, що ремньовці борються взагалі з українцями» [4]. *Росіяни впродовж ХХ–ХХІ століть виправдовують свою агресію проти українського народу та його геноцид, використовуючи міф про «єдиний народ».*

Радянський Союз ніколи не був колискою «братніх народів», як це не намагається представити російська пропаганда. Достатньо хоча б проаналізувати діяння СРСР за ставленням до українських територій та українців.

Тетяна Швидченко та Анастасія Олійник склали неповний список злочинів росіян, здійснених тільки у ХХ столітті й тільки стосовно українського народу [18].

Червоний та білий терори в мирних містах України з 1918 року. Обидві сторони мали в планах загарбання українських територій і йшли на неї війною.

Зокрема, з весни 1919 року більшовики почали застосовувати масовий терор як метод управління в Україні, вважаючи його дієвим методом комуністичного будівництва. Однак швидко з'ясувалося, що в Україні масове насилля не дав бажаних результатів. Тому вже 16 квітня Президія ВУЦВК, «з огляду на неодноразові випадки спалювання цілих сіл при придушенні куркульських повстань, що є абсолютно недоцільним і вкрай шкідливим для справи радянської влади», запропонувала РНК «у терміновому порядку видати усім належним відомствам розпорядження про повне припинення під страхом суворой

відповідальності спалювання сіл». Втім, нових методів віднайти не вдалося. «Принцип кругової поруки села за контрреволюційні виступи» і надалі залишався важливим засобом управління, який, зокрема, політбюро ЦК КП(б)У схвалило 14 липня 1919 року [4].

Ризький мирний договір 18 березня 1921 року між РРФСР і Польщею та поразка Другого Зимового походу Армії УНР у листопаді 1921 року ознаменували собою завершення процесу окупації території Української Народної Республіки РРФСР, а згодом Радянським Союзом, яка продовжувалася до 23 серпня 1991 року й характеризувалася повномасштабним терором, масовими вбивствами та депортаціями. Були створені каральні органи – ДПУ, НКВС, розрослася система Головного управління виправно-трудових таборів, трудових поселень і місць ув'язнення (ГУТАБ) з 1934 року, спростили систему судочинства, щоб без суду знищувати невинних.

У листопаді 1929 року Сталін виступив у газеті «Правда» зі статтею «Рік великого перелому», що лягло в основу рішень пленуму ЦК ВКП(б), де було взято курс на суцільну прискорену колективізацію, яку здійснював генеральний секретар ЦК КП(б)У С. Косіор. Вже у вересні 1930 року відновився наступ на селян із запровадженням високих податків та інших заходів й було поставлене завдання «ліквідувати куркульство як клас», тобто приватних господарів. Внаслідок цього тільки навесні 1929 року було конфісковано майно 18 тис. селянських господарств, а восени – ще 15 тисяч. Усього за час розкуркулення (1928–1931 рр.) сталінський режим в Україні знищив понад 352 тисячі селянських господарств, пограбував 1,5 мільйона людей, понад половину розкуркулених депортували на північ Росії і до Сибіру.

Головним результатом колективізації стали, крім насильницького розкуркулення, ще й Голодомор, втрата селянами відчуття господаря, тривала деградація сільського господарства й колективізація притупила

почуття індивідуалізму, яке було основним для ідентичності українського селянина. У Законі «Про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні», прийнятому Верховною Радою України в листопаді 2006 році, визнано, що «Голодомор 1932–1933 рр. в Україні є геноцидом українського народу». Він став нелюдським засобом ліквідації мільйонів українців (дослідники називають дані до 12 млн осіб). На декілька поколінь проведення політики колективізації та її наслідки імплантували у свідомість селянства соціальний страх, політичну апатію й пасивність.

Прагнучи збудувати нове суспільство, більшовики за будь-яку ціну хотіли взяти під контроль і духовне життя суспільства, тому розгорталася боротьба проти «націоналістичних ухилів». Період «Розстріляного відродження» пройшов під знаком жорстокого переслідування діячів національної культури та фізичного їх знищення. Більшість українських письменників було репресовано (на думку дослідників, упродовж 1930-х рр. Україна втратила близько 500 письменників). Як приклад нищення українського – до 1938 року в Україні виходили друком твори 259 українських письменників, а після – лише 36.

Заарештовані були позбавлені права на захист, а зізнання та свідчення проти близьких слідчі «вибивали» жорстокими тортурами. Третього листопада 1937 року відбувся найбільший розстріл діячів української інтелігенції в урочищі Сандармох – 1 111 осіб, із них більше двохсот українців. Існує версія, що однією кулею з метою економії було розстріляно Леся Курбаса та Миколу Куліша. Розстріли були «приурочені» до 20-ї річниці «Великої жовтневої соціалістичної революції».

Апогей репресій припав на 1937–1938 роки, було заарештовано 267 579 громадян. За радянськими даними, протягом 1937–1938 років в Україні до розстрілу було засуджено 122 237 громадян. Репресії стосувалися не лише українців, а всіх, хто становив загрозу для імперії. До речі, одне з

найбільших в СРСР місце поховання жертв каральних органів знаходилося в Биківнянському лісі під Києвом. За масштабами знищення людей це місце стоїть поряд із Бабиним Яром у Києві. У Биківнянському лісі впродовж 1930-х – на початку 1940-х рр. поховали від 100 до 120 тисяч осіб, страчених органами НКВС.

У кожному місті є своє поле масових безіменних поховань репресованих. Зокрема, у м. Дніпро – це 9-й кілометр Запорізького шосе.

«Буржуазно-націоналістичним» було оголошено й стиль українського бароко. В результаті було зруйновано сотні безцінних старожитностей, які нібито заважали будівництву нових об'єктів. У самому лише Києві було знесено Золотоверхий Михайлівський собор та церкву Богородиці Пирогощої XII століття, численні пам'ятки доби гетьманства. Загалом до кінця 1930-х років було знищено або перероблено для інших цілей понад 66 % церков на території Радянської України.

Найбільшого удару на шляху до імперських ідеалів тодішнього СРСР завдала Українська Повстанська Армія, створена 14 жовтня 1942 року як військово-крило Організації Українських Націоналістів для захисту мирного населення від німецького терору й оборони від радянських військ.

Починаючи з 1944 року радянський режим розпочав масштабну боротьбу проти українського підпілля, яка відбувалася в кількох напрямках: пропагандистська робота серед населення, військово-оперативні заходи проти учасників та прихильників ОУН та УПА, репресії щодо учасників повстанського руху та членів їхніх родин. Основний наголос радянська пропаганда робила на дискредитацію та розкол визвольного руху. НКВС застосовував усі найжорстокіші методи свого терору у боротьбі з національним рухом, які вдало використовував задовго до другої окупації України. Так, лише за 1944–1945 роки війська НКВС провели 26 693 операції, у яких загинуло 22 474 солдати. Окрім

спецоперації радянська влада з 1944–1945 років почала використовувати спеціальні загони – «стрибки», які найбільше знущалися з мирного населення, влаштуваючи погромні акції та катуючи людей, та агентурну мережу [14].

Після другої окупації західних земель більшовиками одним із засобів боротьби з повстанським рухом стала мобілізація чоловіків у Червону армію. Схоже відбувалося й на Лівобережній Україні, коли після поступової окупації територій Червоною армією мобілізували чоловіків, які вміли тримати зброю, перетворивши їх на чорну піхоту.

Український письменник Анатолій Дімаров згадував: «Коли село звільнили, всіх чоловіків від 16 до 60 років – всіх, аби була нога-рука, а чи сліпий-глухий – не важливо – стали брати до війська. Нас «озброїли» – дали по півцеглини і – «йдіть, іскупайте вину кров'ю», бо ми на окупованій території були... Хлопці казали, що з 500 душ лише 15 уціліли! А під Ізюмом десять тисяч таких беззбройних поклали! І так винищували чоловіків по всій Україні. Ніхто про це не пише. Я єдиний написав. Решту – мов заціпило. Вважаю, що після Голодомору це було друге зумисне винищення українського народу! Життя нашого солдата нічого не було варте. І коли Жукова запитали, як будемо переправлятися через Дніпро, плавзасобів же нема, він відповів: «По хохлам пройдем!» [9].

У 1944–1953 роках із західних областей УРСР до Сибіру й на Північ СРСР було примусово виселено майже 204 тисячі осіб. За участь у визвольному русі чи його підтримку репресовано близько півмільйона людей. На західноукраїнських землях проводилася посилена політика русифікації та наступ на інтелігенцію й греко-католицьку церкву. Адміністративні посади обіймали росіяни або вихідці зі Східної України. Визначних історичних постатей, які боролися за інтереси України (Іван Мазепа, Симон Петлюра) намагалися зобразити як зрадників, вселяючи ненависть до них.

Поразкою завершилася боротьба за створення незалежної України. Одним із наслідків цієї поразки стало те, що за кордонами України опинилося чимало людей, які боролися за українську державу й продовжували цю боротьбу поза її межами. СРСР практикував убивства тих, хто заважає чи перечить владі. Зокрема, жертвами режиму стали лідери українського спротиву в еміграції – Степан Бандера, Симон Петлюра, Євген Коновалець та ін. 26 травня 1926 року – так само агентом, але на той момент ОГПУ, було вбито лідера УНР Симона Петлюру, а 23 травня 1938 року в Роттердамі агент НКВС убив лідера організації українських націоналістів Євгена Коновальця. Вбивство Степана Бандери 15 жовтня 1959 року послабило націоналістичний рух й радянська влада знищила УПА на заході України.

Переслідування «ворогів народу» й «неблагонадійних» українців продовжувалося аж до відновлення незалежності – упівця Івана Гончарука розстріляли в 1989 році за сфабрикованими звинуваченнями, за які він уже відсидів свій термін у концтаборі та був звільнений [3].

Крім того, органи влади проводили спецоперації проти українців та їхніх родин, що дотримувалися національних традицій та культури. Застосовували залякування («бесіди»), адміністративні санкції (догани, заборону працювати або звільнення з роботи). Членів дисидентського руху позбавляли радянського громадянства, забороняли повернення з ув'язнень в Україну. Застосовували до них практику репресивної медицини – примусове «лікування» у психіатричних клініках та фізичне знищення. Так поведінку дисидентів влада намагалася перевести з політичного статусу до медичної проблеми – пояснити виявом хвороби, ненормальності. Тобто репресивні методи продовжувалися, але мали інший характер цього знищення української інтелігенції, інакомислячих у період лібералізації режиму.

Росіяни чинили страшні злочини й проти народів, які історично проживають на

наших землях. Після звільнення від німецьких військ Криму 11 травня 1944 року Державний Комітет Оборони СРСР ухвалив постанову № ГОКО-5859 щодо депортації кримських татар. Із Криму з 18 по 20 травня 1944 року депортовано 183 тис. татар. Було виселено також 14,7 тис. греків, 12,4 тис. болгар, 8,5 тис. вірменів, турків, іранців (усього 42 тис. чол). До кінця війни було переселено 423 тис. осіб, половина з яких загинула до початку 1946 року Кримську АРСР було перетворено на область, а її населення скоротилося з 1 млн 196 тис. до 351 тисячі чоловік. Приводом для депортації стала співпраця частини представників цих народів з окупаційною німецькою владою. Кримських татар радянська влада реабілітувала лише в 1967 р., але в Криму їм було заборонено проживати до кінця 1980-х років [7].

Комуністична партія України продовжувала свої дії і в 1980-х роках і нездатна була захищати інтереси українців, про що й свідчить аварія на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 року. Під час експерименту з відключення реактора різко стрибнула напруга в 4-му енергоблоці АЕС, внаслідок чого стався вибух, який спричинив радіоактивне зараження близько 50 тис. км² території України, 189 тис. га орних земель та 157 тис. га лісу. Радіоактивна хмара накрила 12 із 25 областей, постраждало понад 3 млн осіб.

Влада тривалий час замовчувала реальні масштаби трагедії, внаслідок чого загинули й не народилися величезна кількість українців. Перше офіційне повідомлення в СРСР зробили лише 28 квітня під тиском міжнародної спільноти, але і в ньому майже не повідомлялось про масштаби проблеми. А 1 травня 1986 року мільйони людей вийшли на демонстрації з нагоди Дня міжнародної солідарності трудящих, де (наприклад, у Києві) чоловіки, жінки, діти вдихали радіоактивний пил, розважаючи партійне керівництво.

Катастрофа на ЧАЕС – це ще один із злочинів комуністичного режиму, який заради ідеологічних інтересів поставив під загрозу життя і здоров'я мільйонів

українців. Злочинні дії влади щодо приховування інформації з одного боку поглибили непоправні негативні наслідки аварії, а з іншого – спричинили активізацію національно-демократичного руху, що в кінцевому підсумку зумовило розпад СРСР.

Висновки

Майбутнє російської держави цілком залежить від позиції цивілізованого світу. На думку провідних істориків, з якими ми цілком погоджуємось, руйнація сучасної російської імперії може сприяти розвитку в сибірських провінціях таких постімперських етносів як західносибірський, далекосхідний, козацький Передкавказзя тощо [6].

Водночас, можна погодитися із думкою британського прем'єр-міністра Бориса Джонсона щодо доцільності утворення коаліції найбільш зацікавлених у російському обеззброєнні країн, до якої можуть увійти Британія, Україна, Польща, Литва, Латвія, Естонія і, можливо, Туреччина. Такий альянс міг би стати могутнім важелем у протистоянні намірам відродити СРСР, який був «тюрмою народів» і наразі частково відродився, щоб примусити усі цивілізовані країни (особливо ті, що межують із Росією та Білоруссю), замислитися над подальшими кроками.

Отже, пам'ятаймо і постійно нагадуймо нашим дітям, що політика керівництва СРСР щодо України була окупаційною, так само, як і політика Російської імперії в XIX ст. та Російської Федерації зараз. Вона полягала в цілеспрямованих діях на знищення України та українського народу як носія національної самосвідомості, історії, культури та мови з метою навічного закріплення території України під владою Москви.

Сьогодні Україна змушена збройно захищати свій цивілізаційний європейський вибір і державний суверенітет від РФ. Необхідно пам'ятати і не допустити тих помилок та прорахунків, що спричинили поразку Української революції 1917–1921 років, головними з яких стали внутрішні незгоди в умовах зовнішньої

агресії, що призвели до окупації території. людей в ній і остаточно поховати імперію
Сьогодні ми маємо шанс завершити цю зла.
війну за суверенітет своєї держави, за життя

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачинський Ю. Україна irredenta. Третє видання. З передмовою В. Дорошенка і додатком: Листуване Ю. Бачинського з М. Драгомановим з приводу «України irredenta». Берлін : Вид-во української молоді, 1924. 238 с.
2. Білінський Володимир. Країна Моксель, або Московія : історичне дослідження : в 3 кн. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2009–2012.
3. Бондарук Л. Останній розстріляний бандерівець. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/10/23/156416/> (дата звернення: 23.05.2022).
4. Єфіменко Г. Взяття Києва військами радянської Росії. URL: <https://cutt.ly/hDMIxqL> (дата звернення: 23.05.2022).
5. Єфіменко Г. Узаконення Червоного терору. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0905Q/> (дата звернення: 23.05.2022).
6. Залізняк Л. Л. Від склавинів до української нації. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Центр українознавства. Вид. 2-ге, допов. Київ : Бібл-ка українця, 2004. 253 с.
7. Інформаційні матеріали про депортацію кримськотатарського народу 1944 року. URL: <https://cutt.ly/ІНВхhje> (дата звернення: 23.05.2022).
8. Історія Русів : укр. переклад Івана Драча. Київ : Радянський письменник, 1991. 318 с.
9. Кушнір Л. Я все життя прожив під псевдо, як оунівські вояки. *Україна молода*. Вип. 066 від 8 травня 2012 р. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2071/369/73805/> (дата звернення: 23.05.2022).
10. Макарчук С. Націотворча роль етнологічних знань у баченні Івана Франка. URL: <https://cutt.ly/uHBzCV> (дата звернення: 23.05.2022).
11. Мірчук П. Ю. Микола Міхновський. Апостол української державности. Філадельфія : Тов-во Укр. студіюч. молоді імені М. Міхновського, 1960. 136 с.
12. Міщенко М. Русофоб Карл Маркс. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/rusofob-karl-marks> (дата звернення: 23.05.2022).
13. Пашук А. І. Франко про національний ідеал як духовну основу державної самостійності та національної незалежності українського народу. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2005. №1. URL: <https://znc.com.ua/ukr/publ/periodic/shpp/2005/1/p025.php> (дата звернення: 23.05.2022).
14. Светляченко О. В. Дискредитація УПА та фізичні методи знищення національно-визвольного руху Радянською владою у 1944–1945 рр. URL: https://cdvr.org.ua/sites/default/files/statti_konkurs/Svetlyachenko_stattya.pdf (дата звернення: 23.05.2022).
15. Удовенко Ж. В. Чорнобильська трагедія – сумний урок для людства. Чорнобиль : катастрофа та уроки на майбутнє : матер. Міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 26 квіт. 2016 р.). Ред. кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 5–9.
16. Українська Повстанська Армія : Історія нескорених. Львів : ЦДВР, СБУ, УІНП, 2008. 86 с.
17. Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді : збір. творів у 50 т. Київ, 1986. Т. 45. С. 401–409.
18. Швидченко Т., Олійник А. Ні, вони не нацисти! Вони – більшовики і комуністи! URL: <https://www.istpravda.com.ua/> (дата звернення: 23.05.2022).

REFERENCES

1. Bachynskiy Yu. *Ukraina irredenta. Tretie vydannia. Z peredmovoiu V. Doroshenka i dodatkom : Lystuvanie Yu. Bachynskoho z M. Drahomanovom z pryvodu "Ukrainy irredenta"* [Ukraine irredenta. Third edition. With a foreword by V. Doroshenko and an appendix : correspondence of Yu. Bachynsky with M. Drahomanov on "Ukraine Irredenta"]. Berlin : Vydavnytstvo Ukrainkoi Molodi, 1924, 238 p. (in Ukrainian).
2. Bilinskiy Volodymyr. *Kraina Moksel, abo Moskovia : istorychne doslidzhennia : v 3 kn.* [The country of Moxel, or Muscovy : a historical study]. Kyiv : Olena Telih Publ., 2009–2012. (in Ukrainian).
3. Bondaruk L. *Ostannii rozstriliani banderivets* [The last Bandera man was shot]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/10/23/156416/> (accessed : 23.05.2022) (in Ukrainian).
4. Iefimenko H. *Vziattia Kyieva viiskamy radianskoi Rosii* [Capture of Kyiv by the troops of Soviet]. URL: <https://cutt.ly/hDMIxqL> (accessed : 23.05.2022). (in Ukrainian).
5. Iefimenko H. *Uzakonennia Chervonoho teroru* [Legalization of the Red Terror]. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0905Q/> (accessed : 23.05.2022). (in Ukrainian).

6. Zalizniak L.L. *Vid sklavyvnyv do ukrainskoi natsii* [From the Slavins to the Ukrainian nation.]. Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, Tsentr ukrainoznavstva. Vyd. 2-he, dopov. Kyiv : Bibl-ka ukrainsia, 2004, 253 p. (in Ukrainain).
7. *Informatsiini materialy pro deportatsiiu krymskotatarskoho narodu 1944 roku* [Information materials on the deportation of the Crimean Tatar people in 1944]. URL: <https://cutt.ly/IHBxhje> (accessed : 23.05.2022). (in Ukrainain).
8. *Istoriia Rusiv* [History of the Rus]. Ukr. trans. by Ivan Drach. Kyiv : Radianskyi Pysmennyk, 1991, 318 p. (in Ukrainain).
9. Kushnir L. *Ia vse zhyttia prozhyv pid psevido, yak ounivski voiaky* [I have lived all my life under a pseudonym, like OUN soldiers] *Ukraina moloda* [Ukraine Young]. Vol. 066 from 8th May 2012. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2071/369/73805/> (accessed : 23.05.2022). (in Ukrainain).
10. Makarchuk S. *Natsiotvorcha rol etnolohichnykh znan u bachenni Ivana Franka* [The nation-building role of ethnological knowledge in the vision of Ivan Franko]. URL: <https://cutt.ly/uHBztCV> (accessed : 23.05.2022). (in Ukrainain).
11. Mirchuk P.Yu. *Mykola Mikhnovskiyi. Apostol ukrainskoi derzhavnosti* [Mykola Mikhnovsky. Apostle of Ukrainian statehood]. Filadelfiia : T-vo Ukr. Studiuiiuch. Molodi imeni M. Mikhnovskoho, 1960, 136 p. (in Ukrainain).
12. Mishchenko M. *Rusofob Karl Marks* [Russophobe Karl Marx]. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/rusofob-karl-marks> (accessed : 23.05.2022). (in Ukrainain).
13. Pashuk A.I. *Franko pro natsionalnyi ideal yak dukhovnu osnovu derzhavnoi samostiinosti ta natsionalnoi nezalezhnosti ukrainskoho narodu* [Franko about the national ideal as the spiritual basis of state independence and national independence of the Ukrainian people]. *Sotsiohumanitarni problemy liudyny* [Socio-Humanitarian Problems of Man]. 2005, no. 1. URL: <https://znc.com.ua/ukr/publ/periodic/shpp/2005/1/p025.php> (accessed: 23.05.2022). (in Ukrainain).
14. Svetliachenko O.V. *Dyskredytatsiia UPA ta fizychni metody znyshchennia natsionalnovyzvolnoho rukhu Radianskoii vladoiu u 1944-1945 rr.* [Discrediting the UPA and physical methods of destroying the national liberation movement by the Soviet authorities in 1944–1945]. URL: https://cdvr.org.ua/sites/default/files/statti_konkurs/Svetlyachenko_stattya.pdf (accessed : 23.05.2022). (in Ukrainain).
15. Udovenko Zh.V. *Chornobylska trahediia – sumnyi urok dlia liudstva. Chornobyl : katastrofa ta uroky na maibutnie : materialy Mizhvuzivskoi nauk.-prakt. konfer.* [The Chernobyl tragedy is a sad lesson for humanity. Chernobyl : catastrophe and lessons for the future : materials of the Interuniversity science-practice. conf.]. Kyiv, 26th April, 2016. Editorial board: V.V. Cherniei, S.D. Husariev, S.S. Cherniavskiyi and oth. Kyiv : Nats. Akad. Vnutr. Sprav, 2016, pp. 5–9. (in Ukrainain).
16. *Ukrainska Povstanska Armiia : istoriia neskorenykh* [Ukrainian Insurgent Army : History of the Unconquered]. Lviv : TsDVR, SBU, UINP, 2008, 86 p. (in Ukrainain).
17. Franko I. *Odvertyi lyst do halytskoi ukrainskoi molodezhi : zibr. tvoriv u 50-ty t.* [An open letter to the Galician Ukrainian youth : coll. works in 50 vols.] Kyiv, 1986, vol. 45, pp. 401–409. (in Ukrainain).
18. Shvydchenko T. and Oliinyk A. *Ni, vony ne natsysty! Vony – bilshovyky i komunisty!* [No, they are not Nazis! They are Bolsheviks and Communists!]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/> (accessed : 23.05.2022). (in Ukrainain).

Надійшла до редакції: 20.08.2022.